

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

15 (18)

ÖÄÍ ÒÐ Í ÀÌ 'BÒÊÎ ÇÍ AÃÑÒÃÃ

Í àö³îíàëüíî; àèääâî³; íàóê Óéðà;íè

3

Óéðà;ííüéíâí òíààðèñòàà íòíðíéè íàì 'yòíè

³ñòíð³; òà éóëüòóðè

МІЖУНСЬКА СТАРОВУНА

çá³ðíèè ðää³îíàëüíî; ³ñòíð³;

òà íàì 'yòéîçíàãñòàà

ñ á ð³ ÿ

“Міжнoзнавчі стyдії”

№10

Âèíóñè 15(18)

ÊÈ-Ã

Öáíòð íàì 'yòéîçíàãñòàà Í ÄÍ Óéðà;íè³ ÓÒÍ Í²Ê

2013

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

Рекомендовано до друку Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК (протокол № 1 від 17 січня 2013 р.)

Редакційна колегія:

головний редактор – *С.І. Посохов*

заступники головного редактора – *О.Б. Коваленко, О.М. Титова*

члени редколегії – *О.Д. Бойко, І.В. Верба, Я.В. Верменич, Л.О. Гріффен,*

В.О. Константинов, О.П. Моця, А.А. Непомнячий, Г.В. Самойленко, Н.М. Сенченко

відповідальні секретарі – *С.Ю. Зозуля, О.С. Морозов*

Адреса редакції:

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21, корп. 19; e-mail: zp_vydannja@ukr.net

тел. +380-44-2807879, тел./факс +380-44-2806463

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 16327-4799Р від 02.02.2010 р.)

Видано Центром пам'яткознавства НАН України і УТОПК

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 2429 від 07.02.2006 р.); вул. Івана Мазепи, 21, корп. 19, м. Київ, 01015, Україна; тел./факс: +380 (44) 2807879, e-mail: m-center@ukr.net

Збірник наукових праць “Ніжинська старовина” внесений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з історичних наук (Постанова Президії ВАК України № 1–05/1 від 26.01.2011 р.)

Частина матеріалів випуску була апробована під час проведення в Ніжині та Батурині 26–28 вересня 2012 р. II Міжнародних Спаських наукових читань, присвячених 115-річчю від дня народження Ф.Г. Спаського.

*Збірку видано за фінансової підтримки
Ніжинської міської ради*

Ç İ ² Ñ Ò

Àî 350-ð³÷÷ÿ ×îðîíî; ðààè à Í ³æèí³

Желєзко Р. (Ніжин) Ніжинський козацький полк
і Чорна Рада 1633 року 5

Í ³æèí àððàíîîî³÷íèèè òà è³òîíîîîèèè

Кедун І. (Ніжин) До питання про першопочатки
давньоруського Ніжина 13

Õðîí³èà èíçàòîèîî; àíàè

Крапивний Р. (Ніжин) Ремесла Ніжинського полку
в контексті економічного розвитку Лівобережної України
(середина XVII – кінець XVIII ст.) 17

Степенькін С. (Корсунь-Шевченківський) Поселення жителів
Правобережжя на території Ніжинського полку в добу Руїни... 24

²îîíð³ÿ Í ³æèí ùèèè è³ ïàðîîèîî; òà ïîîî³î ïàðîîèîî; àíàè

Галь Б. (Дніпропетровськ) Ніжинські поліцейські службовці
кінця XVIII – першої половини XIX ст. 29

Діденко Т. (Ніжин) Будинок працелюбства в Ніжині 46

Єсюнін С. (Хмельницький) До історії 44-ї артилерійської бригади
(1897-1914) 49

Кулик Л. (Ніжин) З історії функціонування поліції Ніжина в XIX ст. 57

Í àí 'ÿòèè

Гончарова К. (Київ) Реставрація архітектурних пам'яток Ніжина
в контексті формування реставраційної методики в Україні
у другій половині XX ст. 61

Дмитренко Н. (Ніжин) Історія формування нумізматичної колекції
Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського 72

Морозов О. (Ніжин) До питання про масове вилучення книжкових
пам'яток із бібліотечної колекції Ніжинського державного
педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя в 1934–1936 роках 75

Моцяка П. (Ніжин) Кімната-музей Миколи Гоголя й інші
колекції Історико-філологічного інституту в Ніжині 80

Самойленко О. (Ніжин) Корпус античних монет у нумізматичній
колекції Історико-філологічного інституту князя Безбородька
в Ніжині на початку XX ст. 90

Сидорович О. (Ніжин) Ніжинський агротехнічний інститут: етапи
становлення в експозиції музею історії навчального закладу 97

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

<i>Ситий І. (Чернігів)</i> Адміністративні, судові та урядові печатки з Ніжинщини кінця XVII – середини XIX ст.	102
--	-----

Ї òéèà, îñà³òà, êóëùóóðà

<i>Дедович Д. (Чернігів)</i> Шкільництво на Ніжинщині у другій половині 20-х років XX ст. .	111
<i>Демуз І. (Переяслав-Хмельницький)</i> Історико-філологічне товариство при інституті князя Безбородька у Ніжині: історіографічний дискурс	117
<i>Кулик В. (Ніжин)</i> Громадські культурно-освітні заходи в Ніжині наприкінці XIX – на початку XX ст.	125

Àéààóí³ í³æëíó³

П.В. Клименко (1887–1955) Від редакційної колегії.....	133
<i>Шаповал А. (Київ)</i> Документальна спадщина історика Пилипа Васильовича Клименка	133
<i>Кондрашов В. (Миколаїв)</i> Архівні матеріали про ніжинський період життя А.Г. Єршова.....	143
<i>Рахно О. (Чернігів)</i> Земська діяльність П.А. Бушtedта	147

Àðó³àí³ çí àó³æèè

<i>Дудченко Г. (Ніжин)</i> Крутівські події 1918 р. крізь призму історичної пам'яті.....	155
<i>Зозуля С. (Київ)</i> Кілька документів з історії Ніжинського (Магерського) скарбу 1852 р.	158

Ðàóóíç³, àèñèóñ³, îíà³àíî èáííý

<i>Зозуля С. (Київ)</i> Із любов'ю до своєї родини та свого краю	167
<i>Блануца А. (Київ)</i> Козацька Україна очима французів	170

<i>À³àíî îñó³ íðîí ààóíð³à</i>	172
--------------------------------------	-----

<i>²íóíðî àó³ý àëý î àéáóóí³ó ààóíð³à</i>	173
---	-----

* * *

У збірці використані графіка та світлини надані авторами публікацій а також надані авторами публікацій.

* * *

Фонове зображення обкладинки: фрагмент плану міста Ніжина 1773 року
На звороті останньої сторінки обкладинки: ілюстрації до статті Ігоря Ситого
“Адміністративні, судові та урядові печатки кінця XVII – середини XIX ст.”
(стор. 102–110)

А В Т О Р И З Б І Р Н И К А

- Блануца Андрій Васильович** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України (Київ)
- Галь Богдан Олександрович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політичної теорії Державного вищого навчального закладу “Національний гірничий університет” (Дніпропетровськ)
- Гончарова Катерина Володимирівна** – старший науковий співробітник Українського державного науково-дослідного та проектного інституту “УкрНДІпроектреставрація” (Київ)
- Дедович Дарія Валентинівна** – викладач циклової комісії гуманітарних дисциплін Чернігівського радіомеханічного технікуму (Чернігів)
- Демуз Інна Олександрівна** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та культури України Державного вищого навчального закладу “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (Переяслав-Хмельницький)
- Діденко Тетяна Олександрівна** – науковий співробітник історичного відділу Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського (Ніжин)
- Дмитренко Наталія Михайлівна** – кандидат історичних наук, науковий співробітник історичного відділу Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського (Ніжин)
- Дудченко Геннадій Миколайович** – старший викладач кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Єсюнін Сергій Миколайович** – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею (Хмельницький)
- Железко Роман Анатолійович** – аспірант кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Зозуля Сергій Юрійович** – старший науковий співробітник відділу історичного пам’яткознавства Центру пам’яткознавства НАН України та УТОPIK (Київ)
- Кедун Іван Станіславович** – кандидат історичних наук, асистент кафедри всесвітньої історії історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Кондрашов Віктор Федорович** – кандидат історичних наук, пенсіонер, історик (Миколаїв)
- Крапивний Роман Миколайович** – аспірант кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Кулик Валентина Вікторівна** – науковий співробітник історичного відділу Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського (Ніжин)
- Кулик Лариса Юрійівна** – науковий співробітник відділу фондів Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського (Ніжин)
- Морозов Олександр Сергійович** – протоієрей, директор бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; завідувач Музею рідкісної книги бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Моціяка Петро Петрович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Рахно Олександр Якович** – кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії та археології України, заступник директора з навчальної роботи Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (Чернігів)
- Самойленко Олександр Григорович** – кандидат історичних наук, проректор з науково-педагогічної та методичної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин)
- Сидорович Олександр Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України “Ніжинський агротехнічний інститут” (Ніжин)
- Ситий Ігор Михайлович** – кандидат історичних наук, завідувач відділу фондів Чернігівського історичного музею ім. В.В. Гарновського (Чернігів)
- Степенькін Станіслав Юрійович** – кандидат історичних наук, завідувач історичного музею Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника (Корсунь-Шевченківський)
- Шаповал Андрій Іванович** – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (Київ)

І Н Ф О Р М А Ц І Я Д Л Я А В Т О Р І В

Редакційна колегія “Ніжинської старовини” запрошує до співпраці дослідників – професійних і аматорів (для публікації в серії “Ніжинознавчі студії”), що вивчають проблеми історії та пам’яткознавства міста Ніжина й Ніжинщини від найдавнішого часу до сьогодення, досліджують біографії визначних і пересічних міщан; відомих діячів, життя чи діяльність яких у будь-якій мірі пов’язане з давнім містом над Остром і його округою. Приймаємо також рецензії на видання, що зачіпають ніжинознавчі проблеми або написані ніжинцями.

Також запрошуємо до співпраці (для публікації в серії “Пам’яткознавство Північного регіону України”) дослідників проблем з історії, теорії та методології пам’яткознавства та пам’яткоохоронної справи Північного етноісторичного регіону України, музеєзнавства, а також регіональної історії й етнології вказаного регіону (Східне Полісся, Північна Полтавщина, Західна Сіверщина, Стародубщина).

Зважаючи на задекларований науковий характер збірки, при розгляді надісланих матеріалів пріоритет буде надаватися саме науковим розвідкам. **Науково-публіцистичні матеріали як за змістом, так і за оформленням (без посилань у тексті, але обов’язково зі списком використаної літератури після тексту) друкуються в краєзнавчому розділі**, за винятком окремих випадків, узгоджених із відповідальними секретарями редакційної колегії. Суто публіцистичні або надані без належного наукового оформлення (відомості про автора (авторів), науковий апарат, УДК, анотації, ключові слова) науково-публіцистичні роботи **не розглядатимуться**.

Матеріали мають бути оформлені згідно діючих вимог, затверджених ВАК України до публікацій у фахових виданнях (науковий апарат, структура викладу тощо).

Оформлені згідно вимог ВАК України до публікацій у фахових виданнях (структура, науковий апарат тощо) матеріали (*роздрук (бажано) і електронну версію (обов’язково)*) прохання надсилати на поштову чи електронну адресу Центру пам’яткознавства НАН України і УТО-ППК, або передати особисто до редакції (адреси вказані після даної інформації для авторів).

УВАГА! Без електронної версії матеріал друкуватися не буде!

Лише у виняткових випадках (узгоджених із редакцією) можливе подання матеріалу лише на паперовому носії, але чітко надрукованого, без рукописних вставок, виправлень, закреслень тощо.

Обсяг матеріалу – до 0,75 авт. арк. (до 30 тис. знаків із пробілами).

Інформацію про автора (авторів) необхідно вмістити перед заголовком дослідження без скорочень за таким алгоритмом: *прізвище, ім’я (повністю), по-батькові (повністю); наукова ступінь, наукове звання; посада й місце роботи – обов’язково (для непрацюючого пенсіонера – науковий фах); електронна адреса (обов’язково (за відсутності такої вказати поштову адресу); телефон (бажано).*

Електронну версію надавати на будь-якому з оптичних або цифрових носіїв. На e-mail бажано надсилати в заархівованому вигляді (архів із розширенням *.rar або *.zip).

УВАГА! Архів має бути звичайний, без формату саморозпакування!

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ВАРІАНТУ

✓ *текст*

виконаний у будь-якому текстовому редакторі чи процесорі, але *збережений у формі звичайного тексту **виключно** із розширенням *.txt (режим блокнота);* гарнітура Times New Roman (розмір кеглю, міжрядкового інтервалу значення не має);

✓ *науковий апарат*

ПОСИЛАННЯ, ЗАУВАЖЕННЯ, ПРИМІТКИ – винятково післятекстові з нумерацією за зростанням (гарнітура Times New Roman Суг; індекси посилань у тексті у квадратних дужках звичайними цифрами (напр.: [15] тощо) **УВАГА! В одних дужках має бути лише один номер посилання; у тексті посилання – одне чи кілька джерел (або текст зауваження чи примітки).** Текст посилань наприкінці тексту статті після заголовку «Джерела та література» у вигляді нумерованого списку (форму посилання оформляти згідно вимог ВАК України – див.: Бюлетень ВАК України, № 3 за 2010 р. (для архівних джерел) та № 10 за 2007 р. (для друкованих джерел).

✓ *графіка:*

ІЛЮСТРАЦІЇ – у режимі “градації сірого” (тобто чорно-біле зображення), окремим файлом кожна, на тому ж або окремому носію; розширення 200 dpi, формат *.JPEG або *.TIFF, розмір 10×15 см (де 10 см – базова (менша) сторона, інша сторона – за пропорціями).

ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, ДІАГРАМИ – у вигляді графічного файлу або віртуального роздруку у форматі *.pdf у масштабі 1:1, максимальна ширина зображення – 10 см.

УВАГА! Максимальна кількість ілюстрацій (рисуноків (малюнків), світлин) разом – 8 позицій! Максимальна кількість іншої графіки (таблиць, схем, діаграм тощо) – разом – 10 позицій!

Згідно з вимогами ВАК України до фахових видань, **ОБОВ’ЯЗКОВОЮ УМОВОЮ** для публікації Вашого матеріалу є наявність **УДК, а також анотацій і ключових слів українською, російською й англійською мовами** (до 400 друк. знаків кожна; переклад прізвища, ініціалів автора та заголовку публікації обов’язковий).

Приклад оформлення матеріалів для друку у виданнях Центру пам’яткознавства НАН України і УТОПК можна знайти на сайті «Відлуння віків» (<http://ramjatku.org.ua>; закладка «Центр пам’яткознавства» (відповідне гіперпосилання наприкінці тексту)).

Редакційна колегія залишає за собою право на відбір, стилістичне, лексичне, орфографічне та пунктуаційне редагування матеріалів. Надіслані рукописи не рецензуються і не повертаються.

Листування з авторами на сторінках збірки не ведеться. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

Кожен автор (співавтор) має право на 1 авторський примірник, котрий отримується особисто. Авторський примірник може бути надісланий поштою (бандероллю з післяплатою, розмір якої дорівнює сумі вартості поштових витрат [тільки в межах України, іноземні автори вирішують спосіб отримання авторського примірника окремо за вказаними далі координатами]).

КОНТАКТНІ КООРДИНАТИ

Зозуля С.Ю., вул. Об’їжджа, 56, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600, Україна
(із поміткою “для збірника “Ніжинська старовина”)
тел. +380-68-353-59-57 (моб), +380-44-280-7879 (роб)
тел./факс +380-44-280-6463 (роб)

Морозов О.С., вул. Синяківська, 75В, кв. 9, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600, Україна
(із поміткою “для збірника “Ніжинська старовина”)
тел. +380-68-814-8455 (моб), +380-46-31-22457 (роб)
e-mail: zp_vydannja@ukr.net, el-havar-din@yandex.ru
petryk2@ukr.net (гостьовий, пароль: petryk2)

Ш А Н О В Н І К О Л Е Г И !

Повідомляємо, що за розпорядженням Президії Національної Академії наук України № 408 від 15.06.2007 р. в Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПК з 01.09.2008 р. діє аспірантура, де передбачається підготовка спеціалістів із відривом від виробництва та без відриву від виробництва за спеціальністю 26.00.05 – Музезнавство. Пам'яткознавство.

Запрошуємо до співпраці.

Довідки за телефоном: +380-44-280-7879

e-mail: m-center@ukr.net

НБ1 Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія “Ніжинознавчі студії”, № 10) / Посохов С.І. (гол. ред.), Коваленко О.Б. (заст. гол. ред.), Титова О.М. (заст. гол. ред.), Бойко О.Д., Верба І.В., Верменич Я.В. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Вип. 15 (18). – К. : Центр пам'яткознавства НАН України, 2013. – 176 с.

У п'ятнадцятому випуску збірки наукових праць “Ніжинська старовина” міститься низка ніжинознавчих студій історичного, пам'яткознавчого та краєзнавчого спрямування, що зачіпають проблеми дослідження історії та пам'яток культурної спадщини Ніжина та Ніжинщини. Частина матеріалів, розміщених у випуску, була апробована під час проведення в Ніжині та Батурині 26–28 вересня 2012 р. II Міжнародних Спаських наукових читань, присвячених 115-річчю від дня народження Ф.Г. Спаського.

Видання розраховане як на фахівців: істориків, археологів, музезнавців, мистецтвознавців, пам'яткознавців тощо, так і на широкий загал читачів – усіх, хто цікавиться старожитностями означеного регіону, історією і культурою України в цілому.

УДК 94(477.51)

ББК 63.3(4Укр=Укр.)

Збірник наукових праць

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

**Збірник регіональної історії
та пам'яткознавства**

(серія: “Ніжинознавчі студії”, № 10)

**Випуск 15 (18)
2013 р.**

Дизайн обкладинки та макетування: С.Ю. Зозуля

Літературна й наукова редакція: С.Ю. Зозуля, О.С. Морозов

Віддруковано з готового оригінал макету замовника
у ТОВ “ВІО-поліграфісти”
м. Ніжин, пров. Лікарський, 7Б,
тел./факс: +38 (04631) 71498, e-mail: olgavlasenko2008@rambler.ru

Підписано до друку 24.01.2013 р.
Формат 70×100/16. Друк офсетний. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Ум. друк. арк. 14,30.
Обл.-вид. арк. 14,91. Тираж 100 прим.
Зам. № 21.

Адміністративні, судові й урядові печатки з Ніжинщини кінця XVII - середини XIX ст.

у раду зліва направо, ради зверху донизу - печатки:

ніжинського городничого (1), ніжинського полкового суду (2), ніжинського магістрату під ромбовидною кустодією (3), ніжинського городського суду (4), ніжинського магістрату під прозріною рослинною кустодією та великим шнурком (5), ніжинського магістрату (6), ніжинського магістрату під прозріною рослинною кустодією (7), ніжинського магістрату під вапнякоподібною кустодією та червоною стрічкою (8); генерального військового суду (9), генеральної військової канцелярії (10), другої полкової ніжинської сотні під ромбовидною кустодією (11), Малоросійської колегії (12); ніжинської полкової канцелярії (13), ніжинського грецького братства комерціального суду (14), ніжинського повітового суду (15), ніжинського магістрату (16); ніжинського грецького магістрату (17-19), старокостянтинівського земського повітового суду (20)